

IJTIMOIIY TARAQQIIYOT JARAYONIDAGI MARGINALLASHUV HAQIDAGI G'UYALARNING IJTIMOIIY-MADANIY MOHIYATI

Zaripova Hulkar Toxir qizi

Mirzo Ulug`bek nomidagi

O`zbekiston Milliy Universiteti

tayanch doktoranti

(O`zbekiston, Toshkent)

e-mail: Kokkyuralova@mail.com

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy-madaniy jarayonlarda marginallik fenomenining o`ziga xos xususiyatlari va rivojlanish omillarini falsafiy-madaniy nuqtai nazardan ochib berish shu bilan birga marginallashuvning madaniy va ijtimoiy jarayonlar, turli madaniyatlararo almashinuvi ta'sirida transformatsiyaga uchrashi, ijtimoiy-falsafiy dunyoqarashning o`ziga xos bir jihati sifatida axloqiy qarashlar va ijtimoiy, diniy ongni shakllantirishda namoyon bo'lishi asoslangan;

Marginallashuv fenomenining umuminsoniy qadriyatlarni asrash, shaxs falsafiy-madaniy tafakkurini yuksaltirish omili xususida g'oyalarning ijtimoiy-madaniy mohiyati haqida so`z borgan.

Kalit so'zlar: Jamiyat, madaniyat, shaxs, transformatsiya, qadriyat, diskriminatsiya, guruh, begonalashuv.

В ПРОЦЕССЕ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ИДЕИ МАРГИНАЛИЗАЦИИ СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ СУЩНОСТЬ

Аннотация. В данной статье раскрытие специфики и факторов развития феномена маргинальности в социокультурных процессах с философско-культурной точки зрения обосновывается тем, что маргинализация претерпевает трансформацию под влиянием культурно-социальных процессов, различных межкультурных обменов, как специфический аспект социально-философского мировоззрения в формировании нравственных взглядов и общественного, религиозного сознания; В контексте феномена маргинализации как фактора сохранения общечеловеческих ценностей, возвышения философско-культурного мышления личности говорилось о социокультурной сущности идей.

Ключевые слова: Общество, культура, личность, трансформация, ценность, дискриминация, группа, отчуждение.

IN THE PROCESS OF SOCIAL DEVELOPMENT, THE IDEA OF MARGINALIZATION IS A SOCIO-CULTURAL ENTITY

Annotation. In this article, the disclosure of the specifics and factors of the development of the phenomenon of marginality in socio-cultural processes from a philosophical and cultural point of view is justified by the fact that marginalization

undergoes transformation under the influence of cultural and social processes, various intercultural exchanges, as a specific aspect of the socio-philosophical worldview in the formation of moral views and social, religious consciousness; In the context of the phenomenon of marginalization as a factor the preservation of universal human values, the elevation of philosophical and cultural thinking of the individual, it was said about the socio-cultural essence of ideas.

Keywords: Society, culture, personality, transformation, value, discrimination, group, alienation.

Kirish. Ilmiy adabiyotlarda marginallik, marginalizm, marginalizatsiya kabi tushunchalarni uchramiz. Ushbu tushunchalarning har biri ijtimoiy yo‘nalishni rivojlantirishning turli jihatlarini aks ettiradi. Marginallik ijtimoiy muhit tomonidan shakllangan shaxsiy haddan tashqari chuqur ichki tajribaning o‘ziga xos tubsizligi deb aytish mumkin. Marginallik tushunchasining mohiyati to‘g‘risida ilmiy g‘oyani kelib chiqishi amerikalik sotsiolog, Chikago maktabining vakili Robert Parkning ilmiy qarashlari bilan bog‘liqdir. U 1928-yilda marginallikni «Marginal shaxs» konsepsiyasi doirasida ochib bergan. Xususan, u «Marginal shaxs» tushunchasini ilmiy atama sifatida ilmiy muloqotga kiritgan. Shu bilan birga, ushbu tushuncha immigrantrlarning o‘zlari uchun yangi bo‘lgan hayot tarziga moslashish zarurati sharoitidagi madaniy maqomi va o‘zini anglashini ifodalash uchun ishlatilgan. «U o‘z tadqiqotlarida madaniyatlararo muhitda yashayotgan insonning identitet inqirozini asoslab bergan: bunday shaxs bir madaniyatdan chiqib, ikkinchisiga to‘liq qo‘shila olmay, oraliq holatda qoladi»[1]. Uning tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarida migratsiya jarayonlari ta‘sirida vujudga keluvchi marginallik hodisasiga asosiy e‘tiborini qaratgan. U irqiy munosabatlar va qabila muhitining xususiyatlarini o‘rganish bilan shug‘ullangan. Uning ushbu konsepsiyasi «Sotsiologiya faniga kirish» asarida bayon etilgan. Ushbu asarida yozishicha, ijtimoiy evolyutsiya to‘rt bosqichni bosib o‘tadi: birinchidan, ekologik yoki jismoniy o‘zaro bog‘liqlik, fazoviy bosqich; ikkinchidan, iqtisodiy; uchinchidan, siyosiy va nihoyat, to‘rtinchidan, madaniy. Nazarimizda, R.Parkning uslubiy pozitsiyasi Amerikadagi migratsiya jarayonlarini o‘rganish prinsipi bo‘lib xizmat qilgan.

Binobarin, R.Park o‘z tadqiqotlarida irq va xalqlarning madaniy, iqtisodiy yoki geografik bo‘lsin, har xil izolyatsiyadan chiqishini o‘rganishga alohida e‘tibor bergan. Uning qarashlarida dastlabki marta biz yangi shaxs turini shakllanish jarayonining nazariy asoslarini ko‘rishimiz mumkin. Uning fikricha, marginal shaxs - bu madaniyatlarning o‘zaro ta‘sirini kengaytiradigan tabiiy va madaniy jarayonning mahsulidir. Shaxsning marginal turi, asosan, irqlar va madaniyatlar to‘qnashuvidan yangi jamoalar, xalqlar, madaniyatlar paydo bo‘lgan paytda paydo bo‘ladi. Ya‘ni, marginal shaxs ikki dunyoda parallel ravishda mavjud bo‘lib, kengroq ufqqa va murakkab aqlga ega bo‘lgan shaxsdir. Robert Park asosan migrantlarga e‘tibor qaratganligi, marginallikning yo‘naltiruvchi ta‘sirini ta‘kidlaganligi va marginal inson konsepsiyasini shaxsiy tur bilan emas, balki ijtimoiy jarayon bilan bo‘lagan. Bu hodisani o‘zi ishtirok etgan jamiyat nuqtai nazaridan o‘rganishni afzal ko‘rgan. Uning nazariyasida marginal odam «ikki

dunyoda» yashaydigan immigrant, yarim nasl sifatida namoyon bo'лади. Marginal odamning tabiatini belgilaydigan asosiy narsa-bu ijtimoiy dixotomiya, bifurkatsiya va mojarо hissi, bu yerda eski odatlar bekor qilinadi va yangilari hali shakllanmagan, bu inqiroz deb ta'riflangan o'tish davri bilan bog'liqdir.

Marginal migrant, aksincha, vaziyat qurboni sifatida emas, balki ularni boshqarishga yoki hatto yangi inqirozli vaziyatlarni shakllantirishga qodir shaxs sifatida qaraladi. Xususan, R.Park ishlab chiqqan g'oyasi 1937-yilda «Marginal odam» monografiyasini nashr etgan E.Stonekvist tomonidan ishlab chiqilgan va qayta ishlangan. «Stonukvist marginal odam tushunchasi madaniy mojaroda ishtirok etadigan ijtimoiy subyektни tavsiflagan»[2]. Ular marginalning ichki dunyosini tasvirlab, marginallikni tushunishda psixologik nominalizm an'analarining asoschilariga aylandilar.

Adabiyotlar tahlili. Tahlil qiladigan bo'lsak, bugungi o'zgaruvchan davrda ijtimoiy ong, milliy identitet, madaniy o'zlik va boshqa ko'plab ijtimoiy tushunchalar yangidan talqin qilinmoqda. Bu jarayonda ayrim guruhlar yoki shaxslar o'zini «chetda qolgan», «moslasha olmagan», «begona» sifatida his qiladi. Shu jihatdan marginallik fenomenining falsafiy tahlili nafaqat shaxsning ichki dunyosini, balki jamiyatning o'zgarish mexanizmlarini ham anglash imkonini beradi. Shu bois, xalqlarning marginallashuv holatlarini o'rganish, ularning madaniy va ijtimoiy jarayonlarga ta'sirini o'rganish maqsadida milliy identitetlikni xalqlar o'rtasida shakllantirish, marginallikning falsafiy hamda madaniy jihatlarini himoya qilish dolzarb ahamiyatga ega.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida marginallashuvning ijtimoiy-madaniy jarayonlar ta'siriga oid keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilmoqda. Nufuzli Xalqaro tashkilotlar, universitetlar, ilmiy tadqiqot markazlarida marginallashuvning zamonaviy ko'rinishlarini falsafiy-madaniy tahlili, marginallik tarixi, marginallikka oid konsepsiyalar o'rganilmoqda. Jumladan A.V.Gordon, Y.A.Shreydera, A.Kamyu, Z.Kanetti, K.M.Kantor, K.M.Larner, M.Lotman, Y.M.Markaryan, E.S.Tabolina, J.L.Watson, G.Gordon, E.H.Mizruchi va shu kabi xorijiy olimlar marginallikning kelib chiqish sabablari, uni turli sohalardagi ko'rinishlari xususida ko'plab ilmiy ishlar olib borishgan. Shaqda esa G'azzoliy, Ibn Xaldun, Konfutsiy, Jaloliddin Rumiy va boshqa mutafakkir olimlarning asarlarida davr marginaligiga xos xususiyatlarni uchratish mumkin.

Muhokama va natijalar. Marginallik, shaxs uchun muhim bo'lgan qiymat yo'nalishlari, me'yorlari, xulq-atvor namunalarining to'qnashuvi, qarama-qarshiligini o'z ichiga oladi. Marginallik fenomeni zamonaviy urbanizatsiyalashgan jamiyatlarda ijtimoiy transformatsiya jarayonlari, ijtimoiy harakatchanlik sur'atlari va migratsiya oqimlarining kuchayishi tufayli keng tarqalmoqda. «Marginallik» atamasi lotincha *margo* - *chegara*, *chekka* degan so'zdan kelib chiqqan. Bu atama dastlab kartografiyada, ya'ni xarita chizishda, sahifaning chetidagi hududlarni belgilash uchun ishlatilgan. Keyinchalik u sotsiologiya, antropologiya va falsafa fanlariga kirib kelib, jamiyatda «markaz» va «chegara» o'rtasidagi ijtimoiy holatni ifodalash uchun qo'llanila boshlangan. Keyinchalik R.Parkni marginal shaxs bo'yicha ilmiy izlanishlarini amerikalik olimlardan biri E.Stonukvist davom ettirib, **madaniy marganallik konsepsiyasini**

yaratdi. «U marginallikni dinamik jarayon sifatida qarab, marginallashtirgan odamni ijtimoiy jihatdan izolyatsiyalashtirgan, ammo shu bilan birga yangi ijtimoiy model yaratishga harakat qilayotgan shaxs sifatida ta'riflaydi»[3]. Shuningdek, E.Stounkvistning tadqiqotlari (XX asrning 30-yillari) asosan ikkinchi darajali, kichik guruhlar (etnik ozchiliklar) a'zolarini umumiy etnik dominant guruhga kiritish jarayonlarini o'rganishga bag'ishlangan. Bunday qo'shilishlar natijasida madaniy duragaylar shakllanadi, ular periferik vaziyatda, ikkala yoki bir nechta ekinlarga nisbatan chegara sharoitida - ham dominant, ham ish sharoitida bo'ladi. Marginallarni dominant madaniyatga to'liq kiritish va qabul qilish mumkin emas, lekin ularning asl, mahalliy madaniyati ularni muradlar sifatida rad etadi. Undan farqli holda, avstriyalik faylasuf P.Berger va slovenyalik faylasuf T.Lukman esa «marginallikni ijtimoiy haqiqat konstruksiyasi buzilganda yuzaga keladigan holat sifatida izohlashadi»[4]. Bunday shaxs jamiyatda «normal» deb tan olingan haqiqatlar tizimidan chetga chiqadi va o'zining identitetini yangidan izlashga majbur bo'ladi.

Binobarin, «Madaniy marginallik»ni o'rganishda belgilangan yo'nalish an'analarini tadqiqotchi olimlar A.Antonovskiy, R.Glass, M.Gordon, M.Vud, R.Herrik P.Berger, T.Lukman kabilar davom ettirgan. Ular o'z e'tiborlarini madaniyat mojarosida yuzaga keladigan maqom va rolning noaniqligi shaxsiga, uning ijtimoiy-madaniy ta'siriga asosiy e'tiborini qaratishgan.

XX asrning 40-60-yillarida R.Park va E.Stonkvist nazariyasi tanqid qilingan. Xususan, AQShlik olim R.Merton tomonidan «marginallikni mos yozuvlar guruhi nazariyasining o'ziga xos holati sifatida aniqlagan bo'lsa, T.Veblen esa marginal intellektual dunyoni buzuvchi sifatida harakat qilishini ta'kidlagan»[5]. Adabiyotlar tahlilicha, madaniyatga marginal hodisa sifatida yondashish, bu yerda inson yaratuvchi mavjudot sifatida emas, balki yaratiluvchi mavjudot sifatida namoyon bo'ladi. Bu esa, marginallikni insonning o'ziga xos imkoniyatlarini amalga oshirish usullaridan biri sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Shu boisdan, madaniy marginallik, madaniy me'yor singari, odamlar o'rtasidagi munosabatlar orqali o'zini namoyon qiladi, yagona umuminsoniy madaniyatning turli spektrlari vazifasini bajaradi. Shuning uchun madaniyatdagi marginallik har qanday mahalliy madaniyat yoki submadaniyat bilan bog'liq emas. Bizning fikrimizcha, madaniy marginallikni deviantlik bilan sinonim deb hisoblash mumkin emas, chunki u yoki bu mahalliy kultur me'yorlari va qadriyatlaridan oddiy og'ish, chunki marginallik ijtimoiy munosabatlarning normalari va qadriyatlarida amalga oshirib bo'lmaydigan ijtimoiy munosabatlarda o'z ifodasini topadi.

Madaniy marginallikni chegara bo'lmagan hodisa sifatida falsafiy jihatdan tahlil qilish uchun rus faylasufi M.Baxtin tomonidan ishlab chiqilgan chegara hodisasi sifatidagi madaniyat konsepsiyasiga murojaat qilish zarur. Shunday qilib, u madaniyat sohasini chegaralarga ega bo'lgan, ammo ichki hududga ega bo'lgan fazoviy yaxlitlik sifatida tasavvur qilish mumkin emasligini ta'kidlagan. Uning fikricha, madaniy mintaqaning ichki hududi yo'q: uning barchasi chegaralarda joylashgan, chegaralar hamma joyda, har bir daqiqada o'tadi, madaniyatning tizimli birligi madaniy hayot atomlariga kiradi, chunki quyosh uning har bir

tomchisida aks etadi. Har bir madaniy harakat chegaralarda sezilarli darajada yashaydi, u tuproqni yo'qotadi, bo'sh, takabbur bo'lib qoladi, tanazzulga uchraydi va o'ladi.

Marginallar qarama-qarshi turmush tarzini olib boradilar, ular ko'pincha dunyodagi umidsizlik bilan bog'liqdir. Marginallarning ruhiy olamiga chuqurroq kirib borsak, uning umidsizligi butun dunyoda emas, balki yaqin munosabatlarda ekanligini bilib olamiz. Marginallar ijtimoiy mojarolarga duch keladigan turli guruhlarining birlashmasidir. Ammo ular odatda ularga unchalik ham noqulaylik tug'dirmaydi. Bunday odamlar kognitiv dissonansni sezmaydilar, o'zlarining qo'shilmasliklari sababli tashvishlanmaydilar va hech bir guruhga tegishli emasliklariga befarq emasligini ta'kidlash lozim. Ba'zida marginallar qarama-qarshi jamoalarga kirishadi. Masalan, ular bir vaqtning o'zida vegetarian bo'lishlari va ommaviy bozor uchun broyler yetishtiriladigan fermada yordam berishlari mumkin. Bunday ichki mojaroda bo'lish ularga o'ziga xos zavq bag'ishlaydi.

Marginallikning ajoyib tomoni - bu jarayonning faol shakllari va birgalikda turishning passiv shakllari bilan bog'liq bo'lgan noaniqlikdir. Protsessual faoliyat hayotning yangi shakllarini shakllantirishga doimiy intilishda namoyon bo'ladi. Masalan, biologiyada bu jarayon ingliz olimlardan biri V.Grant tomonidan ko'rib chiqilgan evolyutsion jarayon bilan uzviy bo'liqdir. Uning yozishicha, tabiatda biologik turlarga taalluqli bo'lmagan populyatsiya tizimlari mavjudligini yozgan. Populyatsiya tizimlari bir tomondan irqlarga xos bo'lgan darajalar orasidagi oraliq va boshqa tomondan turlarga xos bo'lgan turli darajadagi gen oqimlari bilan bog'liq. Natijada, ushbu tizimlardagi o'zgaruvchanlikning tabiati integratsiya va uzilish o'rtasidagi oraliqdir.

Marginallik konsepsiya sifatida qadimiy ildizlarga egadir. Qadimgi davrlarda ko'plab jamiyatlar iyrarxik tizim asosida qurilgan bo'lib, unda ba'zi odamlar guruhlari ijtimoiy mavqei va imkoniyatlardan mahrum bo'lgan. Masalan, Sharq mamlakatlaridan biri Qadimgi Hindistonning siyosiy jihatdan ibtidoiy tuzumdan quldorchilik tuzumiga o'tishi, davlatchiligining shakllanishi; iqtisodiy jihatdan mehnat taqsimotining chuqurlashuvi, xo'jalik faoliyatining tarmoqlashuvi, tovar-pul munosabatlarining paydo bo'lishi; ijtimoiy sohada sotsial tabaqalashuvning vujudga kelishi; ma'naviy hayotida esa mifologiyaning rivojlanishi va falsafiy sistemalarning yaratila borishi bilan xarakterlanadi. Xususan, o'zbek faylasuf olimi M.Sharipov yozishicha: «qadimgi hind jamiyati sotsial strukturasi xalqning turmush tarzi, ma'naviy hayotiga katta ta'sir o'tkazgan. Uning xarakterli xususiyatlaridan biri varna (Yevropada u kasta degan nom bilan ataladi)larga bo'linishidir»[6]. Ular braxmanlar, kshatriylar, vayshlar, shudralar bo'lib, har bir varna o'zining ramziy rangiga ega bo'lib, jumladan, braxmanlar - oq, kshatriylar - qizil, vayshlar - sariq, shudralar - qora rangda o'zlarini namoyon qilgan. Har bir varna kishilarning o'z-o'zi bilan chegaralangan yopiq guruhidan iborat bo'lib, jamiyat hayotida aniq o'rniga va mavqeiga ega bo'lgan. Shuningdek, nikohlar ham varna ichida tuzilgan, varnaga mansublik avloddan avlodga o'tganligini ta'kidlash mumkin. O'zbek olimlaridan biri G'.Akramov yozishicha: «Qadimgi Hindistondagi qullar va quyi tabaqalar siyosiy hokimiyat va ta'lim olish

imkoniyatiga ega bo'lmagan aniq marginallashtirish»[7]. Insonning ijtimoiy normalarga moslashmaganligi - **marginallik** - o'ziga xos ongli tanlov sifatida qarala boshlagan. **Jan Jak Russo** ijtimoiy institutlar insonni tabiiy holatdan uzoqlashtiradi, deb hisoblagan. «Unga ko'ra, inson tabiatan yaxshidir, ammo jamiyat, ayniqsa, mulk va iyrarxiya uni buzadi. Shu sababli, ba'zi shaxslar ijtimoiy tizimdan **«tashqarida turishni afzal ko'rish»** mumkin. Bu esa ijtimoiy marginallikning **irodaviy shakli** sifatida qaraladi».

Xulosa. Marginallik faqat sotsiologik yoki psixologik holat emas, balki chuqur falsafiy ildizlarga ega hodisadir. Ayniqsa, ekzistensializm doirasida marginallik insonning «boshqalardan ajralgan», «yolg'iz», «sarf bo'lgan» holati sifatida talqin qilingan. Ushbu falsafiy yo'nalish vakillaridan Martin Haydegger, Jan-Pol Sartr, Albert Kamyu kabi faylasuflar insonning bu dunyodagi begonaligi, ijtimoiy strukturalar orasida o'zligini yo'qotishi va mavjudlikning ma'nosini yo'qotishi haqida fikr yuritgan. Marginallik bu yerda «erkinlik va mas'uliyat o'rtasidagi ziddiyat»dan kelib chiqadigan ongli tanlov holati sifatida qaralgan. Binobarin, **ekzistensial yondashuvda marginallikni ochib berishda eng avvalo ushbu yo'nalishning falsafiy jihatlariga e'tibor qaratish lozim.** Xususan, ekzistensializm insonning mavjudlik holatini, ichki iztiroblari, yolg'izligi, erkinligi va tanlovi orqali tahlil qiluvchi falsafiy oqimdir. Ushbu yondashuvda marginallik **insonning jamiyatdagi chekka, o'ziga begona holatini** ifodalaydi. Ekzistensialistlar fikricha, inson jamiyatning umumiy qadriyatlaridan ajralganida yoki ularni rad etganida marginallikka tushadi. Ekzistensializm falsafasida marginallik mohiyati insonning o'z mavjudligidan, o'zligidan uzoqlashishi sifatida namoyon bo'ladi. Zero, falsafiy tafakkurda marginallik tushunchasi insonning mavjudlikdagi chegara holati sifatida talqin qilinadi. Ayniqsa, ekzistensializm falsafasi bu tushunchani chuqurroq tahlil qilgan. Martin Haydegger o'zining «Bo'lish va vaqt» asarida «insonni «bo'lish» jarayonida «tashlab qo'yilgan» va «odamlar orasida yo'qolgan» mavjudot sifatida tasvirlagan. Bunday mavjudot o'zini dunyoda begona his qiladi, ya'ni marginallashtirish»[8]. Xususan, **uning** nazarida, «inson («Dasiyn») «dunyoga tashlangan» mavjudotdir. U o'zini notanish, begona bir olamda topadi va bu holat ekzistensial iztirob manbai hisoblanadi. Bu holat marginallikning ontologik ko'rinishidir»[9]. Undan farqli holda avstriyalik olim Viktor Frankl esa marginallikni «ma'no yo'qotish» bilan bog'lab, uni «ekzistensial vakuum» - bo'shliq holatida bo'lgan insonning ichki iztiroblari sifatida ko'rsatgan.

Ijtimoiy ongda marginal jamiyatning quyi qatlamlari vakili degan fikr uzoq vaqtdan beri shakllanib, mustahkamlanib bormoqda. Eng yaxshi holatda, me'yorlar va an'analar chegarasidan tashqarida bo'lgan inson sifatida baholanmoqda. Odamlar ularga nisbatan salbiy, ko'pincha nafratlanagan munosabatni ko'rsatish uchun marginal deb ataladi. Fikrimizcha, marginallik avtonomiya holatini anglatmaydi, u umume'tirof etilgan me'yorlar bilan ziddiyat natijasi, mavjud ijtimoiy tizim bilan o'ziga xos munosabatlarning ifodasidir.

Marginallikka ketish ikkita yo'lni nazarda tutadi: yoki barcha an'anaviy aloqalarni uzish va o'zining butunlay boshqa dunyosini yaratish yoki qonuniylik chegarasidan asta-sekin o'zgartirish yoki zo'ravonlik bilan chiqarib yuborishdir.

Qanday bo'lsin, marginallik dunyoning real tomonini emas, balki uning soyali tomonlarini anglatadi. Jamiyat o'z dunyosini mustahkamlash uchun chetlanganlarni ko'z-ko'z qiladi, bu odatiy hisoblanadi. Ammo ba'zida atrofda umumiy qabul qilingan qonunlarga bo'ysunishni istamaydigan odam bo'lsa, boshqalarning hayoti chidab bo'las holga keladi.

Marginallashuv - turli madaniyatlar, ijtimoiy jamoalar, tuzilmalarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan hodisalarning o'ziga xos xususiyati, buning natijasida ba'zi ijtimoiy subyektlar ulardan tashqarida bo'ladi. R.Park tomonidan fanga kiritilgan bu konsepsiya migrantlar, mulattalar va boshqa «madaniy duragaylar»ning ahvolini, ularning turli ziddiyatli madaniyatlar sharoitida moslasha olmasligini o'rganishga xizmat qilgan. Shuningdek, R.Merton esa marginallikni referent guruh nazariyasining o'ziga xos holati sifatida belgilagan. U marginallik individning o'zi uchun ijobiy bo'lgan, uni qabul qilishga moyil bo'lmagan referent guruhga a'zo bo'lishga intilish momentini tavsiflagan. Bu nisbat ikki tomonlama identifikatsiyani, to'liq sotsializatsiyani va ijtimoiy tegishlilikning yetishmasligini anglatadi. Undan farqli tarzda T.Shibutani esa marginallikni o'zgaruvchan jamiyatda shaxsning sotsializatsiyasi kontekstida ko'rib chiqqan. Bu yerda marginallikni tushunishning markaziy nuqtasi ijtimoiy o'zgarishlarning hukmronligi, ijtimoiy tuzilmaning o'zgarishi, rozilikning vaqtincha yo'q qilinishiga olib keladi. Natijada, inson o'zini bir vaqtning o'zida qondirib bo'lmaydigan turli xil, ko'pincha qarama-qarshi talablarga ega bo'lgan bir nechta mos yozuvlar guruhlari oldida topadi. Bu barqaror jamiyatdagi vaziyatdan farqli o'laroq, shaxs hayotidagi mos yozuvlar guruhlari bir-birini mustahkamlaydi. Shuningdek, u marginallikni ijtimoiy istisno (yoki to'liq bo'lmagan qo'shilish) holati sifatida, «asosiy jamiyat» («chekkada») hukmron madaniyatiga nisbatan yuqori masofa bilan tavsiflangan ijtimoiy tuzilmadagi pozitsiyasi sifatida tadqiqot yo'nalishini tasdiqlaydi.

Ta'kidlab o'tilganidek, marginallikni konsepsiya sifatida aniqroq aniqlash ingliz olimi M.Baxtin tomonidan ishlab chiqilgan chegara hodisasi konsepsiyasini ko'rib chiqishda yaqinlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мельникова Н.Е. Феномен маргинальности в системе культуры: социально-философский анализ: Дисс. канд. филос. наук. – М.: 2007. – С.5.
2. Stonequist E. *The Marginal Man: A Study in Personality and Culture Conflict*. – New York: Charles Scribner's Sons, 1937. – P.10-14.
3. Бергер П., Лукманн Т. Конструирование социальной реальности. – М.: Медиум, 1995. – С.112-115.
4. Мельникова Н.Е. Феномен маргинальности в системе культуры: социально-философский анализ: Дисс. канд. филос. наук. – М.: 2007. – С.5.
5. M.Sharipov. Falsafa tarixi ("Antik davr falsafasi"). – T.: "Go To Print", 2020. – B.34.

6. Стоунквист Э.В. Маргинальный человек: исследование личности и культурного конфликта // *Личность. Культура.* – М.: Общество, 2006. Т. 8, вып.1.
7. Аристотель. *Политика.* – М.: Мысль, 1997. – С. 55-59.
8. Фуко М. *История безумия в классическую эпоху.* – СПб.: Наука, 1997. – С. 45-49.
9. G'.Akramov. Ijtimoiy falsafada marginallashtirish nazariyalari: tarixiy nuqtai nazar va hozirgi holat // *Falsafa va huquq jurnali.* – T.: 2024. № 2. – B.127.
10. Netanyahu B. *The Origins of the Inquisition in Fifteenth Century Spain.* – New York: Random House, 1995. – P. 217-225.